

א בקדמון ברא יי ית
עמיא ויה ארעא: ג
וארעא ויה עריא
וריקניא וזישוכא על אפי
וזחומא וזחומא בן קדם יי
בזשעא על אפי מיל: ג
ואמר יי לזי גזורא וזחומא
גזורא: יי וזחא יי ית
גזורא ארי מל ואפריש יי

פניני תר-גום יונתן

פרשת וירא

חידושים ופנינים
בפרשנות המקרא
מתרגום יונתן בן עוזיאל

הרב מאיר שפירא

**פניני תרגום יונתן
הרב מאיר שפריר זצ"ל**

מחבר הספר
"משמעות האותיות"

כל הזכויות שמורות
בכל ענייני הגיליון ניתן לפנות:

05832-628-54
0686762@gmail.com

לקבלת הגיליון במייל:
0686762@gmail.com

נשמח לקבל הארות והערות

☎ 050-412-452-4
✉ Kasetgraf@gmail.com

נידוני הפרשה בתרגום יונתן

ד והוא אחרי • כיצד נזהר אברהם מאיסור ייחוד של המלאך עם שרה באהל שרה? ד

ו ויאמר לא כי צחקת • מפני מה חששה שרה להודות ומדוע חשש זה אינו נכון? ו

ח ארדה נא ואראה • המלאכים בבית לוט - המבחן האחרון של אנשי סדום ח

אולי יש חששים צדיקים בתוך העיר • תפילת אברהם אבינו על סדום להציל את כל העיר גם במיעוט צדיקים. וביאור הכח של עשרה צדיקים י

כי משחתים אנחנו את העקום הזה • המלאכים שהחריבו את סדום נענשו על משפט זה יג

ויאמר לוט אלהם • תפילת לוט אל ה' או שיחתו עם המלאכים? טז

ווי העטיר... גפירת ואש זאת ה' מן השמים • לאנשי סדום ניתנה האפשרות לשוב בתשובה ברגע האחרון. מדוע מיאנו? יז

ותבט אשתו מאחרי • מדוע הביטה אשת לוט לאחוריה? ומדוע נענשה בעונש כזה? יח

ותקרא שמו בן עמי • משמעות שם זה? כ

ווי פקד כאשר אמר ויעש... כאשר דבר • פקידת שרה בר"ה בזכות תפילת אברהם על אבימלך כא

בן לזקניו • בן לעת זקנתו או בן שדומה לו? כג

ותרא שרה את בן הגר העציר... מצחק • ישמעאל התחזה לצדיק המצחק מהע"ז! כד

כי לא יירש בן האמה • שרה דאגה לירושת הממון או חששה ממלחמה? כה

וגם את בן האמה למי אשיענו • ישמעאל - אומה של לסטים במהותה? כו

ויתן אל הגר שם על שבעה • שילוח הגר היה באופן שיידעו שהיא אמה כז

ויכלו העים מן החמת • זכותו של אברהם לא עמדה לישמעאל בגלל שעבד עבודה זרה? כח

ותלך ותשב לה ענגד • הגר עזבה את העבודה זרה וחזרה בתשובה? כט

כי שמע אלהים אל קול הנער כאשר הוא שם • ישמעאל נדון 'באשר הוא שם' רק בגלל זכותו של אברהם? ל

ויהי רבה קשית • יורה בקשת או מלמד לירות בקשת? לב

ויבן שם אברהם את העזבה • המזבח שנעקד עליו יצחק הוא המזבח הקדום שהקריבו עליו אדם הראשון ונח? לג

ויקח את העאבלת לשחט את בנו • יצחק ביקש 'קשור אותי יפה' כדי שלא יתחלל כבודו של אבא לד

וישב אברהם אל עגרו • עיסוקו של יצחק תיכף אחר העקידה? לה

ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה עליה גם הוא • הקשר בין העקידה ללידת בני נחור? לו

ואת קעואל אבי ארם • קעואל השורש של כל הרמאין? לז

פרשת וירא

וְהוּא אַחֲרָיו • כיצד נזהר אברהם מאיסור ייחוד של המלאך עם שרה באהל שרה?

(יח,י) ... וְשָׂרָה שָׁמְעָתָּה פֶּתַח הָאֵהָל וְהוּא אַחֲרָיו:

מה פירוש לשון הכתוב "והוא אחריו"? מיהו 'הוא'?

רש"י פירש ש'הוא' אמור על הפתח כלומר: 'והוא (הפתח) אחריו (של המלאך)'¹. וכן פירש רשב"ם: "הפתח של אהל שרה היה אחרי המלאך, לפיכך שמעה שרה את דבריהם".

לדבריהם המלאכים נותרו באהל של אברהם, ושרה שמעה את הבשורה באהל שלה, וזה התאפשר לה אודות לכך שהפתח היה אחורי המלאך, כנגד הפתח שלה. ונמצא שאין כאן כלל ייחוד של המלאך המבשר עם שרה.

אולם ת"י מפרש באופן א":

וְשָׂרָה הָיְתָה שֹׁמְעָה בְּתֶרֶעַ מִשְׁכָּנָא, וַיִּשְׁמַעְאֵל קָאִי בְּתֵרִיָּה וְצִיתָ מָה דְּאֵמַר מִלְּאָכָא.

[ושרה הייתה שומעת בפתח המשכן (האהל), וישמעאל עומד מאחוריו (של הפתח) ומקשיב למה שאומר המלאך].

ת"י פירש ש'הוא' הולך על ישמעאל, שעמד אחורי פתח האוהל (מבחוץ)² והאזין לדברי

1. רא"ם, וביאר דאי אפשר לומר להפך, כי א"כ "אחרי" קאי על הפתח, ולא שייך לומר בו לפנים ולאחור, כי הוא פתוח אותו הדבר לפנים ולחוץ ואין בו צד עיקרי. אמנם האב"ע (בפירוש הראשון) פירש להפך מרש"י.

2. רש"י על בר"ר (מח,טז) מביא לשון תרגום ירושלמי: "וישמעאל מצית ליה מאחוריה", ומפרש שישמעאל עמד מאחורי המלאך ולא מאחורי הפתח.

המלאך. וכן מובא בב"ר (מח,טז) ונוסף שם הטעם שישמעאל עמד שם:

והוא אחריו, זה ישמעאל, והוא אחריו, מפני היחוד.

כלומר, ישמעאל עמד אחורי המלאך בכדי שלא תתיחד שרה עם המלאך³, שהרי נדמו המלאכים לאברהם כבני אדם⁴.

לדברי המדרש נמצא שהמלאך המבשר (מיכאל) לא נותר באהל אברהם, אלא לאחר שהשיב אברהם על שאלתם: 'איה שרה אשתך', הלך המלאך לאהל שרה כדי לבשר לה, וכמש"כ המפרשים (כאן) שעיקר הבשורה היתה לשרה, **בשביל שתשמח בעיבור ותודה לה** ואברהם כבר נתבשר על כך עוד קודם, וכיון שלא יכל אברהם לשמור על שרה מן הייחוד לכן שלח את ישמעאל⁵.

והטעם שדרשו ש"הוא אחריו" היינו ישמעאל, מכיון שישמעאל הוא הנער המוזכר קודם, ששחט במצוות אברהם את בן הבקר ועשהו תבשילין, ולכך כשהפסוק אומר 'הוא' הכוונה לנער האמור לעיל.

עוד מבואר בלקח טוב - שלמדו כן ממה שנאמר בו **'והוא יהיה פרא אדם'** (לעיל טז, יב) ש'הוא' אמור על ישמעאל.

להנ"ל מתיישב מדוע ציין ת"י שישמעאל עמד שם. אולם עדיין יש להתבונן מה בא ת"י ללמדנו בציון עובדה זו שישמעאל **הקשיב לבשורת המלאך** על לידת יצחק⁶, וצ"ע.

הקשר בין הלכות יחוד לשמירת התורה של אברהם אבינו

ה'משך חכמה' מבאר עפ"י דברי ת"י אלו את מה שמובא בגמ' במסכת קידושין בסוף פרק

3. מתנות כהונה על פי רש"י שם.

4. ה'שכל טוב' פירש ד"הוא" קאי על אברהם, ששמר את שרה. דהיינו שכשקם המלאך והלך לאהל של שרה לבשרה קם אברהם והלך אחריו.

5. לכאורה התועלת בהעמדת ישמעאל למרות שהוא עצמו אסור בייחוד עם שרה, היא שבהיות ישמעאל שם נמצא שיש כאן ב' גברים ואין כאן יחוד. אלא שצ"ע דהלא ישמעאל היה פרוץ בעריות כמבואר בהמשך הפרשה, וא"כ אינו יכול להציל מאיסור יחוד, וצ"ע. ואולי בשענה זו עדיין לא היה פרוץ, ורק לאחמ"כ נעשה פרוץ. ומ"מ אין להקשות דהלא היו ג' מלאכים, שהרי רק המלאך מיכאל אשר בא לבשר הוא שהלך לאהל שרה.

6. יש שפירשו שדבר זה נכתב כהסבר לצחוקה של שרה, שלפי שהבחינה שישמעאל שומע חששה שמא יטיל בבשורה עין הרע, ולכך צחקה כמבטלת את הבשורה למראית העין. ולפירוש זה צ"ב מדוע נאמר: 'למה זה צחקה שרה' וכו'. ואולי משום שא"א להטיל עין הרע בהבטחה מהשי"ת, וע"כ שחשבה שרה דזו ברכה ולא הבטחה, ועל כך נאמר 'למה זה צחקה שרה'.

עשרה יוחסין, לאחר שהסתיימו כל הלכות יחוד: "מצינו שעשה אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, שנאמר "וישמור" משמרת וגו'. ותמה מה השייכות למימרא זו שם? אלא הוא מפני שאברהם העמיד את ישמעאל כדי שלא תתיחד שרה עם המלאך, ולכן כתוב "וישמור", שזהו סייג לתורה. ולפי הגירסא שם בגמ': 'מצינו ש"קיים" אברהם את כל התורה', אתי שפיר טפי, ש"קיים" הוא מונח על הסייגים והגדרים שעשה אברהם למצוות התורה. וזהו "עקב אשר שמע בקולי" - לקיים את המצוה כראוי. "וישמור משמרת" - שעשה משמרת למשמרת, וכמו שדרשו, "ושמרתם את משמרת" (בפרק ב' דיבמות, יעויין שם). וזהו שדייקה הגמ' בלשונה: "מצינו שעשה אברהם את כל התורה כולה עד שלא ניתנה", דהיה אז אינו מצווה ועושה, ולא תקיף יצרו, כמו המצווה ועושה, כמו שאמרו: "גדול המצווה ועושה וכו'" והיה עושה סייגים, כל שכן שצריך סייג לתורה ודו"ק.

וַיֹּאמֶר לֹא כִי צָחָקְתָּ • מפני מה חששה שרה להודות ומדוע

חשש זה אינו נכון?

(יח,טו) וְתַכְחִישִׁי שָׂרָה לֵאמֹר לֹא צָחָקְתִּי כִּי יֵרָאָה וַיֹּאמֶר לֹא כִּי צָחָקְתִּי:

מי הוא זה שהשיב לשרה "לא כי צחקת"?

בפשטות אברהם הוא שהשיב לשרה והוכיחה על שאמרה שלא צחקה, וכן מפורש ברמב"ן בספורנו ובאוה"ת. אולם בת"י מבואר שמשפט זה הוא מדברי המלאך:

וּבְפֶרֶת שָׂרָה לְמִימֹר לֹא תִמְהִיתִי, אֲרוֹם דְּחִילִית, וַאֲמַר מְלֹאכָא לֹא תִדְחִלִין, אֲרוֹם בְּקוֹשְׁטָא גָחֳכָתָּ.

[ותכחיש שרה לאמר לא תמהתי⁷, כי יראה, ואמר המלאך לא תיראי, אף

7. ת"י מפרש את צחוקה של שרה מלשון תמיהה, כמו שתרגם לעיל (פס' יב) וכמו שתרגם את צחוקו של אברהם (לעיל יז,יז). אמנם כששאל ה' (לעיל פס' יג) 'למה זה צחקה שרה', תרגם יונתן "לְמָה דְּנִן גָּחֳכָת שָׂרָה". מלשון

כי באמת צחקת].

מדברי ת"י מתבאר שהאומר הוא המלאך, [וכן לכאורה דעת רשב"ם (לעיל פס' יג): הסבור שכל המאמר של למה זה צחקה שרה, היה על ידי המלאך "ויאמר ה' - המלאך גדול שבהם". אולם אין זה מוכרח דאפשר שאת המשפט 'לא כי צחקת' אמר אברהם].

אמנם בחז"ל ישנה דעה שה' אמר כן לשרה, כמובא בב"ר (מח, כ):

רבי יהודה בר' סימון אמר מעולם לא נזקק הקדוש ברוך הוא להשיח עם אשה, אלא עם אותה הצדקת ואף היא על ידי עילה.

מדוע לא היתה שרה צריכה לירא?

עוד מבואר בת"י שהמלאך השיב 'לא תיראי' כי באמת צחקת, וצ"ב מדוע אין לה לירא אם באמת צחקה? ולכאן' אדרבה מכיון שבאמת צחקה היה לה לירא?

ויתכן שכוונת ת"י כמו שביאר בזה האוה"ח (כאן)

יש לך לדעת כי העבד הנאמן הירא את רבו ושגג ועשה דבר בלתי מתוקן, ויוכיחנו רבו על אשר עשה, כשיגדל בלבו הפלגת המורא על אשר עבר רצון אדונו, לא יעצור כח להודות על אשר עשה, להפלגת המורא ויכחיש, ובהכחשתו עצמה יגיד כי אמת היה הדבר, אלא לצד הפלגת המורא אינו עוצר כח להעיז פניו כי כן עשה. וזהו שאמר לה המלאך אל תיראי מלהודות כי באמת צחקת, וזה מוכח מהכחשתך, והיותר נאות הוא שתודה, כי בזה חפץ ה', ומודה ועוזב רוחם. (ועיין בספורנו שמשמע ממנו כביאור זה וע"ע בשפת אמת מה שביאר בזה).

לעג, וצ"ע. והנה אונקלוס תרגם את צחוקו של אברהם מלשון שמחה, "וחדיי", ואילו את צחוק של שרה תרגם מלשון צחוק, וביאר הרמב"ן (כאן) כי השחוק לשמחה הוא בפה, כדרך שכתוב (תהלים קכ"ב) 'אז ימלא שחוק פיני', ואילו שרה צחקה "בקרבה", ולא ייתכן לפרשו דרך שמחה.

אַרְדָּה נָא וְאַרְאָה ♦ המלאכים בבית לוט - המבחן האחרון של אנשי סדום

(יח, כא) אַרְדָּה נָא וְאַרְאָה הַכְּצַעְקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ כָּלָה וְאִם לֹא אִדְעָה:

רבו השאלות בפסוק זה: א. מה הפירוש 'הכצעקתה'? אם הכוונה לזעקת סדום ועמורה הנזכרת לעיל (פס' כ), מדוע נכתב בלשון יחיד, ולא 'הכצעקתם' [כמו שאכן תרגם אונקלוס "הכקבילתהון"]⁸. ב. מה הפירוש "עשו כלה", שלפי פשוטו קאי על מעשה אנשי סדום? ג. מה משמעות הלשון 'אדעה'? ד. והקשה שבכולן, שנראה שכביכול ה' לא ידע אם באמת חטאו "כפי השמועה", והוצרך לרדת לראות כביכול, ודבר זה אי אפשר להאמר!.

אכן לגבי השאלה האחרונה מצינו ברש"י שפירש ש'הירידה' היתה בשביל ללמד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראייה. ופירוש נוסף הביא רש"י שהירידה אינה לעיר סדום, אלא ירידה לסוף מעשיהם, והיינו בדין. אולם יתר הקושיות צ"ב.

ת"י משלב בין הפירושים, מצד אחד הירידה אכן היתה לסדום (באמצעות המלאכים שהתארחו אצל לוט)⁹ אך נועדה לבחון את מעשיהם האם שבו בתשובה, או שעדיין עומדים הם במעשיהם הרעים:

**אֶתְגַּלִּי בְּדוֹן וְאַחֲמִי, הֲאֵהָבָהּ לְרִיבָה פְּלִיטִית דְּעֵלֶת קוֹמִי
עֲבָדוּ, גְּמִידָא הִנּוּן חִיבִין, וְאִם עֲבָדִין תְּתוּבָא, הֲלֹא הִנּוּן קְדָמִי וְכֹאִין
בְּמֵא דְלֹא יִדְעִית, וְלֹא אֶתְפָּרַע.**

[אתגלה¹⁰ נא ואראה, אם בתלונת הנערה (ששמה) פליטית שעלתה לפני
– עשׂו, בליה הם חייבים. ואם יעשו תשובה, הרי הם לפני צדיקים כאילו
לא ידעתי (ממעשיהם), ולא אפרע (מהם)].

8. אכן עיין רש"י שפירש 'הכצעקתה' - של מדינה, וכתב הרא"ם: "הכוללת סדום ועמורה הנזכרות, דאם לא כן הכצעקתם מיבעי ליה".

9. ראה בספורנו שחידד זאת שהירידה לסוף מעשיהם היא ע"י המבחן אם יתקוממו על חסדיו של לוט, וזה יוכיח שלא שבו בתשובה, וכמבואר בת"י.

10. כדרכם של התרגומים להרחיק הגשמה, תרגמו את "ארדה" מלשון גילוי.

11. ראה להלן מפרקי דר"א.

מת"י ומהמדרשים שהוסיף, עולה תשובה לכל השאלות הללו. שבדאי ליכא ספיקא קמי שמיא, ומעשיהם הרעים של אנשים סדום גלויים וידועים לפניו יתברך. וכוונת הכתוב אינה לומר שה' כביכול בא לברר אם אנשי סדום עשו מה שעשו, אלא בא לומר שאם "עשו - אז כלה", כלומר, **אם הם עומדים במרדם**, כלה ייעשה בהם. אבל אם חוזרים בתשובה "לא אדעה", כלומר אז יהיו צדיקים לפני ה' - כאילו לא נודעה חטאתם. (ומשום שהתשובה עוקרת את החטא מלמפרע, והרי זה כאילו לא עשו).

ולפי זה 'כלה' לא קאי על מעשה אנשי סדום אלא בנפרד מ'עשו'¹², וקאי על **העונש** המגיע להם לבסוף. ו'אדעה' נקרא ברצף עם התיבה שלפניו, ומשקל הכתוב כך: ואם (עשו תשובה אז) לא אדע - כאילו לא ידעתי מחטאתם¹³.

ואת "כצעקתה" מפרש ת"י עפ"י מסורת המדרש, שאין הכוונה למעשי סדום ועמורה, אלא **לקבילתה של נערה אחת ושמה פליטית** - שקבלה לפני ה' על מה שעשו לה אנשי סדום. וכן מובא המעשה (בשינוי קצת פרטים) בפרקי דר"א (פכ"ה):

ר' יהודה אומר, הכריזו בסדום, כל מי שהוא מחזיק בפת לחם - עני ואביון, ישרף באש. פליטת בתו של לוט היתה נשואה לאחד מגדולי העיר וראתה עני אחד וכו' היתה נותנת בכד שלה מכל מזון ביתה ומאכלת לאותו עני וכו' וכשידעו בדבר הוציאו אותה להשרף, אמרה, רבון כל העולמים עשה משפטי זדיני מאנשי סדום, ועלתה צעקתה לפני כסא הכבוד.

בפרקי דר"א משמע שפליטית היתה **בתו של לוט**, אך בת"י משמע שהיתה **סתם נערה**. וכן משמע בגמ' סנהדרין (קט:). גם אופן הריגתה המבואר בגמ' (הנ"ל) שונה מהנפתרש בת"י ובפרקי דר"א, שבגמ' מבואר **שסכו אותה בדבש ונתנוה על הגג שיעקצוה הדבורים**.

עוד מבואר בת"י **שלאחר מעשה זה**, נשלחו המלאכים להתארח בבית לוט בשביל **שבזה יווכח האם שבו בתשובה**, וזוהי 'התגלות ה' בסדום וזה הפשט 'ארדה נא' - 'אתגלה נא' כלומר שניתנה להם הזדמנות נוספת לבחון את מעשיהם אם שבו בתשובה, ולכך נשלחו המלאכים בדמות בני אדם לראות אם יקבלו אורחים, ואכן קבלת המלאכים על יד לוט יכלה להציל את כל העיר אלמלא שנתקצו כולם סביב הבית ורצו להילחם בלוט ובחסדיו. והיינו שלא הוצרך ה' לרדת כדי לראות אם עשו תשובה, אלא הוצרך להתגלות בכדי לבחון את מעשיהם, אם מחזיקים במעשיהם הרעים (ועיין בספורנו).

12. וכן משמע מהפסק שבין 'עשו' ל'כלה', ראה רש"י ורשב"ם.

13. אמנם לפי פיסוק הטעמים יש לקרוא 'ואם לא - (אז) אדעה'. וכתב רבנו בחיי: "ואם לא יעשו תשובה - אענישם, זהו 'ואם לא תייבין אתפרע', ועשה מלת 'אדעה' מלשון 'יודע' בהם את אנשי סכות' (שופטים ח, טז), לשון שבר וייסורים). ולא ידך יש שפירשו את 'אדעה' מלשון רחמים, ראה חזקוני וריקאנטי.

אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר • תפילת אברהם
אבינו על סדום להציל את כל העיר גם במיעוט צדיקים. וביאור הכח
של עשרה צדיקים

**(יח, כד) אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא
תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה:**

על אופן תפילת אברהם כבר עמדו המפרשים מדוע התחיל בחמישים ומשם
ירד לעשרה, מדוע לא שאל מתחילה אם מספיק עשרה ומשם יעלה (אם צריך)
בסדר עולה? ומדוע מתחילה ירד בחמישיות (מחמישים לארבעים וחמש ומארבעים
וחמש לארבעים) ומשם ואילך ירד רק בעשירות?

רש"י מבאר שהיה פשוט לאברהם להיות ובסדום יש חמשה ערים, נצרכים עשרה צדיקים
בכל עיר בשביל להצילה, ועל כן התחיל אברהם בחמישים שזה הסכום הבסיסי הנצרך.
ואח"כ כששאל על ארבעים וחמש, מפרש רש"י שביקש שינצלו הערים גם אם בתוכם יש
רק תשעה צדיקים והקב"ה יצטרף עמהם למנין העשירי. מכאן ואילך מפרש רש"י שאברהם
ניסה להציל רק חלק מהערים ארבעים - ארבעה ערים, שלושים - שלושה ערים, עשרים -
שתי ערים, עשרה - עיר אחת. (ולכן מובן מדוע ירד בעשירות ולא בחמישיות).

ת"י מפרש באופ"א:

**(כד) מאים אית חמשים זכאין בגו קרתא דייצלון קדמך עשרה לכל
קדווא כל קביל חמשה קודיין סדום ועמורה אדמה וצבאים וזוער...
[אולי יש חמישים זכאים בתוך העיר שיתפללו לפניך עשרה לכל עיר,
כנגד חמש הערים - סדום, ועמורה אדמה וצבאים וצער].**

**(כה)....מאים חסדין מן חמשים זכאין חמשה התחבל בגין חמשה
דחסדין לזוער ית כל קרתא...
[אולי יחסדו מחמישים הזכאים חמשה, התשחית בגלל חמשה שחסדים**

לצועד את כל העיר].

(כט) ...מֵאִים יִשְׁתַּבְּחוּן תָּמֶן אַרְבַּעִין עֶשְׂרֵה עֶשְׂרֵה לְכָל קִרְתָּא
לְאַרְבַּעַת קוֹרֵיין וְזוּעַד דְּחוּבָהּא קְלִילִין שְׂבֹק לָהּ בְּגִין דְּחֻמָּךְ...
[אולי ימצאון שם ארבעים, עשרה עשרה לכל עיר לארבעת הערים,
וצעד שעוזנתיה מועטין מחול לה בשביל רחמיק].

(ל) ...מֵאִים יִשְׁתַּבְּחוּן תָּמֶן תְּלָתִין דִּי צִלּוֹן עֶשְׂרֵה עֶשְׂרֵה לְכָל קִרְתָּא
לְתֵלַת קוֹרֵיין, וְצָבוּים וְזוּעַד שְׂבֹק לָהֶם בְּגִין דְּחֻמָּךְ...
[אולי ימצאון שם שלושים שיתפללו לפניך עשרה עשרה לכל עיר,
וצבוים וצעד מחול להם בגלל רחמיק].

(לא)מֵאִים יִשְׁתַּבְּחוּן עֶשְׂרִין דִּי צִלּוֹן עֶשְׂרֵה עֶשְׂרֵה לְתַרְתִּין קוֹרֵיין
וְלְתֵלַת שְׂבֹק לְהוֹם בְּגִין דְּחֻמָּךְ...
[אולי ימצאון שם עשרים שיתפללו, עשרה עשרה לשני הערים, ולשלוש
מחול להם בגלל רחמיק].

(לב) ... מֵאִים יִשְׁתַּבְּחוּן תָּמֶן עֶשְׂרֵה וְנָהִי אָנָּא וְאִינוּן וְנִבְעִי דְּחֻמִּין עַל
כָּל אַתְרָא וְתִשְׁבֹּק לְהוֹם...
[אולי ימצאון שם עשרה ונהיה אני והם ונבקש רחמים על כל המקום
ותמחול להם].

בת"י מבואר מהלך אחר, ולפיו אברהם אמנם הבין שצריך עשרה צדיקים בכל שכונה כדי להצילה, אך מכל מקום אברהם ביקש בתפילתו שתִּנְצַל סְדוּם כּוֹלָה ולא רק חלק מהערים, ובכל אחד מהבקשות צירף זכויות והוסיף לבקש רחמים כדי להציל את סְדוּם כּוֹלָה גם במיעוט הצדיקים.

לדברי ת"י כשאברהם ביקש: 'אם יחסרון החמישים חמשה התשחית בחמשה את כל העיר', התכוון לחמשה **משכונה מסוימת**, והיא **צוער** אשר מבואר (לקמן פסוק כ ברש"י ובת"י שם) שעוונתיה מועטין (ובעצם לא היתה ראויה בפני עצמה להישחת אלא שנדונה ביחד עם כל העיר) ועל כך ביקש אברהם שלשכונה זו **די בחמשה צדיקים** בשביל להצילה.

ולאחר שנענה על כך, הוסיף לבקש שאולי מכיון שצוער עוונתיה מועטין **לא תצטרך כלל לעשרה צדיקים**, ואף אם יהיו ארבעים צדיקים שהם עשרה לכל עיר, תיוותר אף צוער מפני שעוונתיה מועטין.

לאחר מכן ביקש אברהם להציל את סדום בשלושים צדיקים באופן זה שצוער תינצל בזכות שעוונתיה מועטין ואילו **'צבויים' תינצל ברחמים**, וג' השכונות האחרות ינצלו בזכות עשרת הצדיקים שבתוכם. (כך יש להוסיף על פי מדרש 'שכל טוב', אך בת"י משמע ששניהם ינצלו ברחמי ה' - ואולי נקט לשון זו על שניהם כי אף שצוער עוונתיה מועטין צריכה לרחמי ה' כדי להינצל).

לאחר מכן ביקש אברהם שאף אם יהיו רק עשרים צדיקים - עשרה לב' שכונות (סדם ועמורה שבהם עיקר ההשחתה) מכל מקום תינצל כל סדום ברחמי ה', כאן סתם ת"י ולא פירש מדוע שירחם ה' על ג' השכונות. ויתכן להוסיף כמבואר במדרש (שכל טוב, כאן), שצוער תינצל מכיון שעוונתיה מועטין, ואילו צבויים תינצל ברחמי ה', **ואדמה תינצל מכח שהיא מיעוט בתוך רוב העיר שניצלת כל אחד מטעמה**.

ולאחר מכן כשביקש שתינצל סדום בזכות עשרה ביקש להכניס את זכות תפילותיו שהוא יצטרף למנין המתפללים ויתפלל על סדום¹⁴.

כחם של העשרה צדיקים - מנין של תפילה

מבואר בת"י שכל הכח של מנין העשרה הוא התפילה שלהם, שע"י תפילתם יוכלו להציל את העיר, ולא עצם ההימצאות של עשרה צדיקים בעיר שזכויותיהם מגינות. וכך מתרגם לאורך כל הפסוקים (החל מפסוק כד) שזכות החמישים צדיקים היא **תפילתם להצלת העיר**, ולכן גם בסוף ביקש אברהם לצרף את תפילתו לתפילת עשרת הצדיקים, כי עצם זכויותיו אינם יכולות לסייע משום שאינו חלק מהעיר, ואף זכויות הצדיקים לא הועילו אלא תפילתם, אך את תפילתו יכול הוא לצרף¹⁵.

14. צריך להוסיף, שבעשרה לא ביקש שתינצל העיר מכח המיעוט כי כנראה השכונה שניצלת ברחמים לא יכולה להצטרף לרוב הזכויות של העיר ורק אם יש עשרים צדיקים ואת צוער שעוונתיה מועטין, יכולים לבקש ששכונה אחת תינצל מכח הרוב ושכונה אחת ברחמים. וגם שהרוב יכול להציל רק שכונה אחת ולא יותר מכך.
15. מעניין הדבר שת"י מדגיש זאת בכל הפסוקים כולם, מלבד בפסוק כט שם נאמר: 'אולי ימצאון שם

מדוע אברהם עצר את תפילתו בעשרה צדיקים?

הנה לדעת רש"י שאברהם ניסה להציל בתפילתו רק ערים שיש בהם עשרה צדיקים מובן מדוע אברהם לא ביקש על פחות מ', כי עשרה צדיקים זה המינימום ההכרחי להצלת העיר. ואברהם למד זאת מדור המבול שהיו שמנה צדיקים - נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם, ועל תשעה על ידי צירוף כבר ביקש.

אך לדברי ת"י שאברהם ניסה למצוא טצדקי להציל את כל סדום, אף בפחות ממנין הצדיקים שהיה במבול (לכל עיר), צ"ב מדוע לא ביקש גם על פחות מעשרה צדיקים?

וראה במדרש רבה (כאן וכ"ה בחזקוני) שאברהם היה סבור שבסדום ישנם עשרה צדיקים והם לוט ואשתו וארבע בנותיו וארבעה חתניו, וא"כ סבר שהועילה תפילתו להציל את סדום מאחר שנתרצה ה' לא להחריב בזכות י' הצדיקים. (אלא שלמפרע התברר שחתניו של לוט לא נחשבים כצדיקים - כך צ"ל לכאור').¹⁶

כִּי מִשְׁחָתִים אֲנַחְנוּ אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה • המלאכים

שהחריבו את סדום נענשו על משפט זה

(יט, יג) כִּי מִשְׁחָתִים אֲנַחְנוּ אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי גִדְלָה צַעֲקָתָם אֶת פְּנֵי יי וַיִּשְׁלַחְנוּ יי לְשַׁחֲתָהּ:

האם היה מותר למלאכים לומר משפט זה ללוט?

בפסוקנו מבואר שהמלאכים הזהירו את לוט לצאת עם בניו וחתניו וכל אשר לו מן המקום הזה כי עומדים הם להשחית את המקום מפני שגדלה צעקתם עד לשמים וכו'. בדברים

ארבעים, שבפסוק זה לא הוסיף התרגום ענין זה, וצ"ע.

16. ודלא כמש"כ ה'ספורנו' שאברהם השכים בבוקר להתפלל על סדום, מכיון שהבין שבדין לא מצא להם זכות, ולהנ"ל אברהם לא הבין זאת אלא סבר שתפילתו התקבלה. וכמו"כ לכאורה כשראה שצוער ניצלה סבר שהיה זה בזכות תפילתו או בזכות לוט אשתו ובנותיו וחתניו, ולא בזכות בקשת לוט הנה מצער היא. אא"כ נימא דהיא היא, שהרי זו תפילת הצדיקים אשר בקרבה.

אלו גילו המלאכים ללוט: א. כי הם מלאכים. ב. שעומדים הם להשחית את המקום. גם אופן התבטאותם לא היתה כראוי שאמרו: 'כי משחיתים אנחנו', שמשמע **שתלו הגדולה בעצמם**, במקום לומר: 'כי משחית ה' - וזאת למרות שחזרו ואמרו בסוף הפסוק: 'וישלחנו ה' לשחתה' מ"מ גם בתחילת דבריהם היה להם לומר כן.

ומצינו בחז"ל שהמלאכים נענשו על אמירת משפט זה, וישנם כמה דעות מה בדיוק היה חטאם. בת"י להלן בפרשת ויצא (כח, יב) על החלום שחלם יעקב: 'ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, והנה מלאכי אלוקים עולים ויורדים בו', מבואר מה היה החטא, ומה העונש ומתי הוא הסתיים:

וְחָלַם, וְהָא סְלָמָא קָבִיעַ בְּאַרְעָא וְרִישִׁיָּהּ מָטִי עַד צִית שְׁמַיָא,
וְהָא תַּרְדִּין מְלָאכִיָּא דְּאִזְלוּ לְסָדוּם וְאִטְרְדוּ מִן מְחִיצַתְהוֹן מִן בְּגִלְל
דְּגִלְיוֹן מִסְטִידִין דְּמָרִי עֲלָמָא, וְהוּוּ מְטַרְדִּין וְאִזְלִין עַד זְמַן דְּנַפֵּק
יַעֲקֹב מִבֵּית אָבִיו, וְהָנֹן לִזְוֹן יִתִּיה בְּחֶסֶדָא עַד בֵּית אֵל וּבְחַהוּא
יִזְמָא סְלָקוֹן לְשָׁמַי מְדוּמָא...

[וְחָלַם, וְהָנָה סוֹלֵם קָבוע בָּאָרֶץ וּרְאִשׁוֹ מוֹגִיעַ עַד לֵב שָׁמַיִם, וְהָנָה שְׁנֵי
הַמְּלָאכִים שֶׁהִלְכוּ לְסָדוּם וְגוֹרְשׁוֹ מִמְּחִיצַתָם מִפְּנֵי שְׁגִילוֹ מִסְתוֹרִין שֶׁל
רְבוֹן הָעוֹלָם, וְהָיוּ נִטְרָדִים וְהוֹלְכִים עַד הַזְמָן שִׁיעֲקֵב יֵצֵא מִבֵּית אָבִיו, וְהָם
לִיזְוֹהוּ בְּחֶסֶד עַד בֵּית אֵל, וּבְאֹתוֹ הַיּוֹם עָלוּ לְשָׁמַי מְדוּם...].

ת"י מפרש שהמלאכים שנראו בחלומו של יעקב עולים בסולם, הם ב' המלאכים אשר נשלחו להפוך את סדום, וכיון שחטאו במה שגילו ללוט מסתורין של הקב"ה, באמרם (יט, ג): 'פִּי מִשְׁחָתִים אֲנֻחֲנוּ אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה', נענשו שלא יוכלו לחזור למקומם, וביארו המפרשים שחטאם היה בעצם מה שגילו דבר זה, ולא היו צריכים לגלות זאת ללוט אלא לקחתו ולהצילו מן העיר וכמו שעשו לבסוף, ככתוב (יט, א): "וַיַּחְזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיָד אִשְׁתּוֹ וּבְיָד שְׁתֵּי בָנָתָיו בְּחֻמַּלַּת יְיָ עָלָיו וַיִּצְאָהוּ וַיִּנָּחֶהוּ מִחוּץ לְעִיר". והוסיף ה'מתנות כהונה' (על המדרש רבה) שהרי הקב"ה לא גילה את כוונתו להשחית העיר אפילו לאברהם. (וכמו שהובא לעיל מהמדרש רבה שאברהם היה סבור שתפילתו התקבלה ורק למחרת ראה אברהם שנהפכה סדום). והמהרז"ל (מורנו הרב זאב וואלף, על מדרש רבה ופדר"א - תרכ"ב) הוסיף שהלא על הפיכת סדום אמר ה': 'המכסה אני מאברהם' - הרי שרצון ה' היה שיהיה הדבר מכוסה והמלאכים גילו הסוד.

וכך איתא במדרש (בר"ר נט) על האי קרא:

כי משחיתים אנחנו - ר' לוי בשם רב נחמן, מלאכי השרת על ידי שגילו מסטורין של הקדוש ברוך הוא נדחו ממחיצתן מאה ושלישים ושמונה שנה¹⁷.

אולם בבירור חטאם ישנה דעה נוספת במדרש (בר"ר נט):

...ורבי תנחומא הוה מפיק לישנא קלה, א"ר חמא בר חנינא על שנתגאו ואמרו 'כי משחיתים אנחנו את המקום הזה'.

במדרש לקח טוב (שם) מבואר כדברי ת"י וכב' הדעות הנ"ל:

לפי שגילו מסטורין, ולפי שנתגאו, נידחו ממחיצתן קל"ח שנה¹⁸, עד שעלו בימי יעקב, דכתיב 'והנה מלאכי אלקים עולים'.

ביאורים נוספים בחטאם של המלאכים ראה הערה¹⁹

17. וכן במדרש שכל טוב: "והנה מלאכי אלוהים עולים, אלו גבריאל ורפאל שנדחו ממקומן קל"ח שנה, מיום שאמרו 'כי משחיתים אנחנו את המקום הזה', שגלו סודו של הקב"ה, עד שהגיע יעקב לכאן והיו מלווין אותו מבית אביו לכאן".

18. יעו"ש את פירוש חשבון השנים.

19. ה'משך חכמה' (כאן) ביאר שחטאם היה במה שאמרו הדבר בהחלט: 'כי משחיתים אנחנו' - כאילו כבר נמסר הדבר בידם להשחית את העיר, וכבר הדבר מוחלט ולא ניתן להשתנות. ואילו ה' עדיין הותיר מקום לתשובה (וכדמוכח מת"י להלן באופן ירידת הגשמים) ושלחם ה' כדי שיעוררו את תושבי סדום לתשובה. ואמנם אע"פ שאמרו בלשון זה, הבין לוט מסוף דבריהם ששלחם ה' בשביל שישובו בתשובה ועל כן ביקש מחתניו שיקומו ויצאו מן העיר שעל ידי יציאתם יתעוררו בני העיר לתשובה ובעין בניית נח את התיבה.

ביאור נוסף ראה בספר 'נזר הקודש', שחטאו במה שמדבריהם נודע שהיו מלאכים, ובעבור הצלת לוט היה די במה שיאמרו שהם נביאים שבאו אליו בשליחות ה'.

וַיֹּאמֶר לוֹט אֱלֹהִים • תפילת לוט אל ה', או שיחתו עם המלאכים?

(יט, יח) וַיֹּאמֶר לוֹט אֱלֹהִים אֵל נָא אֲדֹנָי:

יש להבין ממני ביקש לוט רחמים, אם מהמלאכים, דבר תימה הוא שיבקש מהם, הלא הם נצטוו מאת ה' להפוך את סדום ולא יוכלו להמרות את דבריו!

אכן רש"י מפרש שדיבר עם ה': 'רבותינו אמרו ששם זה קדש שנאמר בו להחיות את נפשי, מי שיש בידו להמית ולהחיות'.

אולם ת"י מפרש שדיבר עם המלאך:

וַיֹּאמֶר לוֹט לְוִיתִיָּה, בְּבָעוּ מִנִּי אֲמִיתִין לִי שְׂעָה זְעִירָא, עַד דְּנִתְבּוֹעַ
רַחֲמִין מִן קֳדָם יי.

[וַיֹּאמֶר לוֹט אֱלֹהִים (אל המלאך²⁰), בבקשה מומך²¹ המתן לי שעה קלה, עד
שנבקש רחמים מלפני ה'].

ת"י מפרש שלוט ביקש מהמלאכים זמן לבקש רחמים מאת ה', ונראה שהוא מחלק את הפסוק לשני חלקים (והחלק השני דבוק לפסוק שלאחריו), בחלק הראשון לוט פונה אל המלאך ומבקשו להמתין: 'וַיֹּאמֶר לוֹט אֱלֹהִים אֵל נָא'. ובחלק השני הוא מבקש רחמים מה': אֲדֹנָי; (פס' יט) הִנֵּה נָא מֵצָא עֲבָדְךָ חֹן בְּעֵינַי וְתִגְדֹּל חֲסֶדְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת אֶת נַפְשִׁי²².

וכן מצינו בחז"ל שפירשו שלוט ביקש מה', שאמרו (שבועות לה:):

20. תרגום יונתן תרגם בלשון יחיד, לפי פירושו בפסוק הקודם שמלאך אחד נשאר עמו, יעו"ש ובמפרשי המקרא.

21. תרגום יונתן תרגם את 'אל נא' בלשון בקשה, וכן אונקלוס. וראה מה שכתב האב"ע בשם ר"ש הנגיד: "כי אל נא מגזרת הוואל".

22. וכן הבין המהרש"א (שבועות לה:): לפי רש"י, שהפסוק מתחלק לב' חלקים ומתחילה דיבר אל המלאכים ולאחמ"כ עם ה'. ע"ש עוד.

כל שמות האמורים בלוט חול, חוץ מזה שהוא קדש, שנאמר:
 'ויאמר לוט אליהם אל נא אדני הנה נא מצא עבדך חן בעיניך' וגו',
 מי שיש בידו להמית ולהחיות זה הקדוש ברוך הוא²³.

וַיִּי הַמְטִיר... גְּפִרִית וְאֵשׁ מֵאֵת ה' מִן הַשָּׁמַיִם • לאנשי סדום ניתנה האפשרות לשוב בתשובה ברגע האחרון, מדוע מיאנו?

(יט, כד) וַיִּי הַמְטִיר עַל סְדֹם וְעַל עֲמֹרָה גְּפִרִית וְאֵשׁ מֵאֵת יי מִן
 הַשָּׁמַיִם:

צריך להבין את לשון הפסוק 'וה' המטיר', הלא לשון מטר שייך בהורדת גשם דוקא, כמו
 שכתוב (דברים יא, יא): 'לְמִטֵּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁטֶה מַיִם', וכאן השליך גפריית ואש, והיה ראוי לכתוב
 'וה' השליך'²⁴. וכן קשה סיומא דקרא 'מאת יי מן השמים', (הלא שם הוי"ה הוא ממידת הרחמים)
 ואין דבר רע יורד מלמעלה²⁵.

בת"י מתבאר הדבר:

וּמִימְרָא דַּיִי אַחִית מְטִרִין דְּדַעֲוָא עַל סְדֹם וְעַל עֲמֹרָה, עַל מְנַת
 דִּיעֲבִדוּן תְּתוּבָא וְלֹא עֲבָדוּ, אֲדֹם אֲמָדוּ, לֹא גָלִי קָדָם יי עֲזָבִין
 בִּישִׁיא, הָא בְּכֹן נַחְתוּ עֲלֵיהוֹן בְּבִרְיָתָא וְאִשָּׁא מִן קָדָם מִימְרָא דַּיִי
 מִן שְׁמַיָּא.

23. רד"ק הקשה על הגמ' שאם לשון 'אדני' הוא שם קודש, למה נאמר לפני כן: 'ויאמר אליהם' בלשון רבים.
 והמנחת שי תירץ עפ"י הריטב"א בשבועות (שם) שפירש כי 'אליהם' קאי על המלאכים, אבל אין הכוונה שדיבר
 אליהם, אלא לוט דיבר אל ה' בפניהם. ולדברי ת"י קושיא מעיקרא ליתא.

24. רא"ם, ע"ש שמיישב המקראות שנמצא בהם לשון מטר שלא על מים. וראה גו"א שהקשה עליו מדכתיב
 (תהלים ו) 'לְמִטֵּר עַל הַשָּׁעִים פָּחִים אֵשׁ וְגִפְרִית' וגו'. ולכן פירש באופן אחר, כמובא סמוך להערה הבאה.

25. גור אריה. ועיין זוה"ק (ח"א דף סד:) שעמד על כך שבמבול נזכר שם אלוקים ובסודם שם הוי"ה.

[ומאמר ה' הוריד גשמי רצון על סדום ועמורה, כדי שיעשו תשובה - ולא עשו, כי אמרו: (ממה שמוריד עלינו גשמי ברכה ניכר כי) לא גלויים לפניו המעשים הרעים. ואז ירדו עליהם גפרית ואש מלפני מאמר ה' מן השמים].

מדברי ת"י עולה כי בתחילה ה' המטיר על ערי הכיכר גשמי רצון וברכה, שמא ישובו בתשובה, וכיון שלא שבו - פסק המטר ובמקומו ירד אש וגפרית. ולכן כתוב וה' המטיר, כי מן השמים באו גשמי ברכה ורק אח"כ באה הפורענות. (ועל דרך שמצינו במבול שהתחיל ב'זיהי הגשם על הארץ' וכפרש"י שם).

ובדומה לזה כתב רש"י: "המטיר וגו' גפרית ואש - בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש"²⁶. ומבואר שפירש את "המטיר" מלשון מטר מים. אמנם נראה מלשונו שהמים הפכו להיות גפרית ואש, ומלשון ת"י משמע שאלו דברים נפרדים, בתחילה ירד מטר מים, ושוב ירדו גפרית ואש.

עוד מבואר בת"י שאנשי סדום הכירו בחטאם וידעו כי ראויים הם לעונש, אלא שכפרו בהשגחה העליונה וסברו שמעשיהם הרעים אינם גלויים לפני ה'. ומפני כן אף שהרגישו בירידת המטר לא חפצו לשוב בתשובה ופירשו זאת להיפך שממה שירד מטר של רצון הרי שאין גלויים לפניו מעשיהם הרעים.

**וַתִּבֶּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו • מדוע הביטה אשת לוט לאחוריה?
ומדוע נענשה בעונש כזה?**

(יט, כו) וַתִּבֶּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתִּהְי נָצִיב מִלֵּחַ:

מה חפצה אשת לוט לראות בסדום? ומדוע נענשה באופן זה?

בפרקי דר"א (פכ"ה) מובא שנכמרו רחמיה על בנותיה הנשואות בסדום, והביטה אחריה לראות

26. וכ"ה במכילתא (בשלח פ"ה): "ואומר, 'זה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש' וגו' אם עשו תשובה הרי מטר ואם לאו הרי גפרית ואש".

אם הן הולכות אחריה, וראתה השכינה ונעשית נציב מלח.

והטעם שלקתה במלח מפרש רש"י: **'במלח חטאה** ובמלח לקתה, שלוט אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו, אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה'.

ת"י מפרש ב' ענינים אלו באופן אחר:

**וְאִיסְתַּבְּלַת אֵינִתְתִּיָּה מִבֶּתֶר מְלָאכָא לְמִנְדוּעַ מַה הָוִי בְּסוּף בֵּיתָהּ
דְּאִיבָה דְּהִיא הָווֹת מִבְּנִתְהוֹן דְּסָדוּמָאִי. וּמְטוּל דְּחֻטָּת בְּמִלְחָא
בְּפִדְסוּמִי עֲנָא הָא הִיא עֲבִידָא עֲמוּד דְּמִלְחָ:**

[והביטה אשתו מאחרי המלאך, לדעת מה היה בסוף בית אביה, שהיא
היתה מבנותיהן של הסדומיים. ובגלל שחטאה במלח בפדסומי העניים
הנה היא עשויה עמוד של מלח]

ת"י מפרש שאשת לוט היתה מבנותיהם של הסדומיים וביקשה לראות מה עלה בגורל בית אביה, ויש לידע מדוע נענשה מפני זה בעונש מיתה?

יתכן שת"י סבור שהבטה זו שעברה על דברי המלאך, הביעה את שייכותה לסדום ולבית אביה, ולימדה על כך שלמרות מעשיהם הרעים לא התנתקה מעיר מולדתה ונתאותה לשוב לשם, ולכן נדונה כיושביה. וכמו שכתב רבי משה הדרשן (בראשית רבתי פס' יז) 'שמה שנצטווה לוט לא להביט לאחוריו, הוא לא לחוס על שום דבר שהניח אחריו כדי שלא יהפך לבבו, אבל אשתו שהביטה חמלה על ביתה ונזרקה בה מינות ונתאותה לחזור לשם, ולכן נדונה כהם במקצת'.

עוד מבואר בדבריו שחטאה היה שפירסמה את האורחים בעת שביקשה משכניה מלח 'עבור האורחים'. וכ"ה במדרש (ב"ר נא, ה) ובתרגום ירושלמי ובמדרש שכל טוב. (וזו ג"כ כוונת רש"י שכתב שבמלח חטאה).

וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן עַמִּי • משמעות שם זה

(יט, לח) וְהַצְעִירָה גַם הוּא יִלְדָּה בֶּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן עַמִּי הוּא אָבִי בְנֵי עֵמוֹן עַד הַיּוֹם.

מדוע יש הבדל ביחס התורה בין עמון למואב, - שמואב אסור להילחם עמהם אך מותר לצור עליהם, ואילו עמון אסור אף לצור עליהם?

מובא בחז"ל (ב"ק לח): שהצעירה הייתה צנועה מהבכירה, כי הבכירה קראה לבנה מואב, ואמרה בפירוש שבנה בא "מן - אב"²⁷, ואילו הצעירה הסתירה זאת וקראה שמו בן עמי.

וכך מובא במדרש רבה (נא, יא):

רַבִּי יוֹדֵן מִשֵּׁם רַבִּי אֵיבֹו הַבְּכִירָה עַל יְדֵי שְׁבֻזָּת כְּבוֹד אָבִיהָ וְאִמָּהָ
שְׁמוֹ מוֹאָב, מִאָּב, אָמַר הַכְּתוּב (דברים ב, ט): אֶל תִּצֹר אֶת מוֹאָב וְאַל
תִּתְּגֹר בָּם מִלְחָמָה, מִלְחָמָה אִי אֶתָּה עוֹשֶׂה עִמָּהּ, אֲבָל אֶתָּה מִפְּתָק
הַנְּהָרוֹת שְׁלָהּ, שׁוֹרֵף גְּדִישִׁים שְׁלָהּ בְּאֵשׁ. אֲבָל הַצְעִירָה עַל יְדֵי
שְׁחָסְתָּה עַל כְּבוֹד אָבִיהָ וְאִמָּהָ וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן עַמִּי, בֶּן מִי שְׁהִיָּה
עַמִּי, אָמַר הַכְּתוּב (דברים ב, יט): אֶל תִּצָּרֶם וְאַל תִּתְּגֹר בָּם, כָּל עֵקֶר.

במדרש משמע שמשמעות השם 'בן עמי', היא שם סתמי: 'בן מי שהיה עמי' ולא פירשה כלל מיהו המכוון בשם זה. וכן כתוב במדרש אגדה: "בן עמי - שכסתה אביה ואמרה שלא היה אלא מעמי"²⁸.

אולם בת"י משמע לכאורה לא כך:

וְזַעֲיִדְתָּ אֹנֶף הִיא יִלְדֵת בֶּר, וְקִרְת יֵת שְׁמִיָּה בֶר עַמִּי, אֲרוֹם בֶּר
אָבוּהָא, הוּא אָבוּהוֹן דְּעַמָּא דְּעַמּוֹנָאִי עַד זְמַן יוֹמָא דִּין.

27. וראה לשון ת"י לעיל (פס' לז): "וקרת שְׁמִיָּה מוֹאָב, אֲרוֹם מִאָּבוּהָא אֶתְעַבְרָת".

28. וכ"כ הרד"ק: "בן עמי - כלומר ממשפחתו היה לי זה הבן, וזאת היתה צנועה יותר מן הבכירה שלא גלתה מן אביה".

[והקטנה גם היא ילדה בו, וקראה את שמו בן עמי, כי בן אביה, הוא אבי עם עמון עד היום הזה].

מלשון ת"י נראה שגם הצעירה רמזה בשמו של בנה את המעשה שעשתה²⁹, ודלא כדברי חז"ל הנ"ל, וא"כ צ"ב מדוע זכתה שאת זרעה לא יצורו כלל הלא אף היא לא כיסתה על אותו מעשה? וצריך לומר שעכ"פ לא פירשה זאת בפירוש כמו הראשונה, אלא בדרך רמז, "בן עמי" - ממי שנמצא עמי תדיר (אבי) ולא ממשהו זר. וכפשטות לשון רש"י: 'שהצעירה קראתו בלשון נקיה', דהיינו שאף היא קראתו על שם אביה, אלא שעשתה זאת בלשון נקיה³⁰.

וַיִּפְקֹד... כְּאִשֶּׁר אָמַר וַיַּעַשׂ... כְּאִשֶּׁר דִּבֶּר • פְּקִידַת שְׂרָה בְּרֵאשׁ הַשָּׁנָה בְּזִכּוֹת תְּפִילַת אַבְרָהָם עַל אַבִּימֶלֶךְ

(כא,א) וַיִּפְקֹד אֶת שְׂרָה כְּאִשֶּׁר אָמַר וַיַּעַשׂ וַיִּלְשֹׁן כְּאִשֶּׁר דִּבֶּר.

צריך להבין מהי הכפילות "וה' פקד את שרה", "ויעש ה' לשרה", ומה צפון בשינוי הלשון "כאשר אמר", "כאשר דבר"?

רש"י מבאר שהפקידה היא ההריון והעשיה היא הלידה. ושינוי הלשון של אמירה ודיבור הוא משום שאלו לשונות המקרא בב' הפעמים שדבר ה' עם אברהם על לידת יצחק. בפסוק אחד נאמר 'ויאמר אלוקים'. ובאחר 'היה דבר ה' אל אברהם'³¹.

ת"י מבאר באופן אחר:

וַיִּדְבֹּר יֵת שְׂרָה הַיְכָמָא דְאִמְרָ לִיהּ, וְעַבְדִּי וַיִּלְשֹׁן נִסָּא הַיְכָמָא

29. יש במפרשים שביארו שהסיבה שבנות לוט רמזו בשמות הבנים כי מאביהם הוא, היתה כדי שלא יטעו בהם ויחשבו שהם בני אלוהים שנתעברו מהמלאכים. עיין בהקדמת שו"ת אגרות משה חלק ח'.

30. וראה באהבת יהונתן.

31. ראה בספורנו ובאורי החיים ביאורים נוספים לענין זה.

דְּמִלִּיל לְאַבְרָהָם בְּצִלוֹתֶיהָ עַל אַבִּימֶלֶךְ:

[וְה' זָכַר אֶת שָׂרָה כִּמּוֹ שֶׁאָמַר לּוֹ (לְאַבְרָהָם), וַעֲשֵׂה ה' לְשָׂרָה נֶס כִּמּוֹ שֶׁדִּיבַר לְאַבְרָהָם, בְּתַפִּילָתוֹ עַל אַבִּימֶלֶךְ]

ת"י מחלק את הפסוק לשני חלקים, החלק הראשון מתייחס להבטחת ה' - בפי המלאכים - ששרה שתפקד. והחלק השני מתייחס לתפילתו של אברהם על אבימלך (לעיל כ"ז) שירפא את אבימלך, אשתו ואמהותיו. שבזכותה נושעה שרה גם כן, על דרך מאמר חז"ל: 'כל המתפלל על חברו הוא נענה תחילה'.

ולדברי ת"י "כאשר דיבר" אמור על דיבורו של אברהם עם ה' - בתפילתו על אבימלך, ולא על דיבור ה' אל אברהם שזה כבר אמור ב"כאשר אמר".

וכן מובא בב"ק (צב):

מגא הא מילתא דאמור רבנן, כל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחילה... מהכא, ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו' (לעיל כ, יז). וכתוב, 'וה' פקד את שרה כאשר אמר' וגו', "כאשר אמר"³²
אברהם אל אבימלך.³³

32. הגמ' למדה כן מרישא דקרא - "כאשר אמר", ואילו ת"י דרש כן מסיפא דקרא "כאשר דיבר".
33. אמנם עדיין יש להבין למה נצרכה שרה לשתי פקידות, עוד קשה מה שהקשה ר"ח פלטיאל שמעשה אבימלך היה אחרי מהפכת סדום, וכבר בישר המלאך לשרה עוד קודם מהפכת סדום על לידת יצחק. ויתבאר לפי מ"ש התוספות (ב"ק צב. ד"ה כאשר), שתפילת אברהם הועילה שהלידה תהיה בריוח - כמו שהתפלל על אבימלך וביתו - ולא על עצם הפקידה, שעל זה כבר בישרה המלאך.

בן לִזְקֹנִיו • בן לעת זקנתו או בן שדומה לו?

(כא,ב) וַתֵּהָר וַתֵּלֶד שְׂרָה לְאַבְרָהָם בֶּן לִזְקֹנִיו וּגו'.

יש להבין מהו "בן לזקוניו", אם הכוונה שנולד לו לעת זקנתו (כמו שמשמע באונקלוס), הלא אברהם האריך ימים הרבה אח"כ ואף הוליד עוד צאצאים (להלן כה, ב)?

בת"י מתבאר הדבר:

וַאֲתַעְבְּרַת, וַיֵּלֶדְתָּ שְׂרָה לְאַבְרָהָם בֶּר דְּדַמִּי לִיהָ לְסִיבְתֵּי³⁴.

[ותהר, ותלד שרה לאברהם בן שדומה לו, לזקנתו].

תרגום יונתן מפרש לִזְקֹנִיו - 'בן שדומה לו', כלומר "לזקוניו" אינה לעת זקנתו, אלא בן שדומה למראהו, וכדרך שדרשו חז"ל (בר"ר נגו): "בן לזקוניו", מלמד שהיה זיו איקונין שלו דומה לו³⁵.

וכיוצא בזה כתוב אצל יוסף (להלן לגז): "וַיִּשְׁרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בָּנָיו כִּי בֶן זָקִים הוּא לוֹ" וגו', ותרגם יונתן: אַרוֹם אִיקוֹנִי דְיוֹסֵף דְּמִיִּין לְאִיקוֹנִי דִּילִיָּה [כי פניו של יוסף דומות לפניו שלו]³⁶.

34. תוקן עפ"י כ"ל.

35. ראה לשון לקח טוב: "בן לזקוניו - שתי מלות הן, זיו איקונין, מלמד שהיה זיו איקונין שלו דומה לאביו".

36. וכן דרשו חז"ל בב"ר (פד,ח).

וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הָגֶר הַמִּצְרִית... מִצְחָק • יִשְׁמַעְאֵל התחזה לצדיק המצחק מהע"ז!

(כא, ט) וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הָגֶר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם
מִצְחָק:

מה הפירוש 'מצחק'? ומדוע ישמעאל מכונה בפסוקנו 'בן הגר המצרית'?

רש"י הביא ג' פירושים והם שעסק באחד מג' עבירות חמורות: א. עבודת אלילים. ב. גילוי עריות ג. רציחה. אמנם האב"ע והחזקוני פירשו שהיה מצחק כפשוטו, כמנהג הנערים ותקנא בו שרה בהיותו גדול מבנה (אשר היה קטן ולא היה מצחק). ונשנו בזה עוד שיטות ראה הערה.³⁷
בת"י מבואר שיטה נוספת:

וְחִמַּת שָׂרָה יָת בָּרָא דְהָגֶר מִצְרִיתָא דִּילִידַת לְאַבְרָהָם מִגֶּחֶךְ
לְפֻלְחָנָא נֹכְדָאָה וְגַחִין לֵיָּז:

[וראתה שרה את בן הגר המצרית שילדה לאברהם מצחק לעבודה זרה
ומשתחוה לה']

בנוסח שלפנינו מבואר בת"י שישמעאל היה מצחק לע"ז ומשתחוה לה, ולכאורה משמע שהיה מבזה את הע"ז ומשתחוה לה. וצ"ב א"כ מהי הרעה הגדולה שראתה בכך שרה, הלא ישמעאל ביזה את הע"ז? ואכן מכח קושיא זו יש שסברו שנפלה טעות בגירסת ת"י, והנוסח הנכון הוא: 'וגחין לה' - לע"ז.

אולם שמעתי מאאמו"ר (הגרי"א פרידמן) שליט"א שיש לקיים הגירסא בת"י, והביאור הוא ששרה הכירה שישמעאל הוא מזוייף מתוכו, וכל מה שהוא מצחק מהע"ז ומשתחוה לה'

37. שהיה מצחק על ענין הירושה שכשנולד יצחק היו כולם שמחים ואומרים נולד בן לאברהם, שינחל ב' חלקים. והוא אומר אל תהי שוטים אני בכור ואני נוטל ב' חלקים (תוספתא מדר - ב"ר וילקו"ש). מלעיג על המשתה באומרו ששרה נתעברה מאבימלך. מגרא ומיירא את יצחק ואומר לו בדרך צחוק אני גדול ממך במצוות שאתה מלת בן ח' ימים ואני בן י"ג שנה (מדרש מובא במהרש"א סנהדרין פט:). מלעיג על יצחק שנולד מזקנים (רד"ק). מתלוצץ על שרה שהיתה בת תשעים (רבנו מיוחס).

הוא רק אחיזת עיניים, אך באמת לא כן מחשבותיו, וליבו עם הע"ז - עליה הוא כביכול מצחק. ודווקא משום כך חששה מפניו יותר, כי באופן זה שעושה עצמו צדיק יוכל להשפיע יותר על יצחק ועל כן ביקשה לגרשו³⁸.

שו"מ שכך פירש גם המהרי"ל דיסקין (את הפסוק) שישמעאל היה עובד ע"ז כגון זורק אבן למרקוליס ואומר שכוונתו לבזותה, אבל שרה התבוננה שכוונתו לעובדה, ותלתה שהגורם לכך הוא מה שהיה 'בן הגר המצרית', ולכך מדויק לשון המקרא שכינהו כאן: 'בן הגר המצרית' ולא ישמעאל.

כִּי לֹא יִירֶשׁ בֶּן הָאִמָּה • שרה דאגה לירושת הממון או חששה ממלחמה?

(כא"י) וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גֵּרְשִׁי הָאִמָּה הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ כִּי לֹא יִירֶשׁ
בֶּן הָאִמָּה הַזֹּאת עִם בְּנֵי עִם יִצְחָק:

מה ביאור הכפילות 'עם בני עם יצחק'?

רש"י מפרש שמנתה כאן ב' מעלות: א. מכיון שהוא בני אפילו אם אינו הגון. ב. מכיון שהוא 'יצחק' - אפילו אם אינו בני. שכל אחד לחוד סיבה שלא ירש ישמעאל עמו, וק"ו 'עם בני עם יצחק' שיש בו את ב' המעלות.

ת"י מפרש באופן אחר:

וַאֲמַרְתָּ לְאַבְרָהָם, טְרוּד יֵת אִמְתָּא הָדָא וְיֵת בְּרָהּ, אֲרוּם לִית אֶשְׁדָּר

38. וראה רש"י (פסוק י'): "מתשובת שרה כי לא יירש בן האמה עם בני, אתה למד שהיה מריב עם יצחק על הירושה, ואמר, אני בכור ונוטל פי שנים, ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים, כמה דאת אמר כמתלהלה היורה זקים וגו', ואמר הלא משחק אני". כלומר אצל ישמעאל היה זה מהלך כזה שעשה דברים עם כוונות זדון ואמר 'הלא משחק אני', לכך הבינה שרה שאף התנהגותו עם הע"ז הינה מזויפת ואינו בז בליבו לע"ז כמו שנראה כלפי חוץ.

לְמִירוֹת בֶּר אֲמֵתָא הָדָא עִם בְּרִי, וְיִגַּח קִדְבָּא עִם יִצְחָק.

[ותאמר לאברהם, גרש את האמה הזאת ואת בנה, כי אי אפשר שירש בן האמה הזאת עם בני, ויעשה מלחמה עם יצחק].

מדברי ת"י מתבאר שטענת 'כי לא ירש' לא באה על עסקי ממון, אלא שעסק הירושה עלול להוביל למלחמה ביניהם, ומזה היה עיקר חששה. ועל זה הוא מפרש את הכפילות: "עם בני עם יצחק", כלומר, לא יוכלו לחיות יחד כי סופו שיעשה מלחמה עם יצחק.

וְגַם אֶת בֶּן הָאֲמָה לְגוֹי אֲשִׁימְנוּ • יִשְׁמַעְאֵל - אומה של
לסטים במהותה

(כא, יג) וְגַם אֶת בֶּן הָאֲמָה לְגוֹי אֲשִׁימְנוּ כִּי זֶדְעָךְ הוּא.

לכאור' בדברים אלו בא ה' לברך את אברהם שאף בן האמה יהיה לגוי ותצא ממנו אומה מכיון שהוא מזרעו של אברהם, אך בת"י מוסיף על כך מילה אחת:

וְאֹפֶךְ יֵת בֶּר אֲמֵתָא לְעַם לְסָטִים אֲשִׁינִיָּה, אֲרוֹם בְּרַךְ הוּא.

[וגם את בן האמה לעם שוידד אשימנו, כי בנך הוא].

וצ"ע איזו ברכה היא זו שזרעו יהיה ליסטים, ומה רצה להודיע לאברהם בכך? [אם לא שנאמר שאכן אין זו ברכה אלא שהתרגום רק מציין את העובדה שהיתה כבר ידועה בימיו, שהישמעאלים הם שודדי דרכים, וכל כך החזיקו בתכונה זו עד שנקבע הדבר בשם אומתם - 'עם לסטים' וכמו שמובא במדרש כשהקב"ה סבב את כל העמים להציע לקבל את התורה ושאלו מה כתוב בה - ישמעאל נרתע מהכתוב 'לא תגנב'].

וַיִּתֵּן אֶל הָגֵר שָׁם עַל שְׂכָמָה • שִׁלּוּחַ הָגֵר הִיָּה בִּאּוּפֹן

שיידעו שהיא אמה

(כא, יד) וַיֵּשְׁבּוּ אַבְרָהָם בְּבֶקֶר וַיִּקַּח לֶחֶם וְחֶמֶת מִיָּם וַיִּתֵּן אֶל הָגֵר שָׁם עַל שְׂכָמָה וְגו'.

תמוה לאיזה צורך הודיענו הכתוב שקשר את חמת המים על שכמה?

בת"י מתבאר הדבר:

וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא, וְנָסִיב לְחֶמָא וְקִרְוָא דְּמִיָּא וְיֵהֵב לְהָגֵר, שְׁוִי עַל כְּתֻפָּה וְקִשֵּׁר לָהּ בְּמוֹתְנָהָ לְאוֹדוּעֵי דְאַמְתָּא הִיא.

[וישכם אברהם בבוקר, ויקח לחם וקרויה של מים³⁹ ויתן להגה, שם על כתפה וקשר לה במותניה להודיע ששפחה היא].

מדברי ת"י עולה שאברהם עשה כן בכוונה תחילה, כדי להודיע ששפחה היא, ולקיים בזה את ציווי שרה שאמרה לו (לעיל פס' י) "גִּרְשׁ הָאִמָּה הַזֹּאת", כדרך שהיא אמה⁴⁰. וכן מובא בפרקי דר"א (פכ"ט):

השכים אברהם וכתב גט גירושין ונתן להגה ושלח אותה ואת בנה מעליו ומעל יצחק בנו מהעולם הזה ומהעולם הבא, שנאמר 'וישכם אברהם בבקר ויקח' וכו' וישלחהו בגט גירושין⁴¹, ולקח בגד אחד וקשר במתניה כדי שיהא שוטף אחריה לידע שהיא שפחה.

39. אהבת יהונתן עפ"י הלשון במס' פרה (פ"ה מ"ג): "קרויה שהטבילוה במים", ובפיהמ"ש: "קרויה, הדלעת ששואבין בה מים מן הבורות ומעינות המים, מוציאים כל מה שבתוכה ונשאת כעין כלי עץ".

40. אבל צ"ע שכן ת"י ממשיך ואומר שאברהם שחרר אותה מעבדותה: "וּפְטָרָהּ בְּגִיטָא". ושם היה הגט רק לענין אישות ולא לענין עבדות, וקודם מ"ת עסקינן. אמנם צ"ע לפ"ז דנמצא שאברהם לא שחררה קודם שנשאה וא"כ נשא שפחה, וצ"ע. אכן באוה"ח בפרשת לך לך (שם) האריך לבאר ששרה אמנו לא שחררה את הגר בכוונה תחילה עפ"י ר"ה"ק שבה, כדי שתצא פסולת אברהם (מתרח) בישמעאל, עיי"ש.

41. מדרש שכל טוב: "וישלחה - ששלחה לשם גירושין, שלא תחזור עוד אל ביתו".

וַיְכָלוּ הַמַּיִם מִן הַחֶמֶת • זכותו של אברהם לא עמדה

לישמעאל בגלל שעבד עבודה זרה

(כא,טו) וַיְכָלוּ הַמַּיִם מִן הַחֶמֶת וַתְּשַׁלַּךְ אֶת הַיֶּלֶד תַּחַת אֶחָד הַשִּׁיחִים:

קשה, וכי אברהם שלח אותם מלכתחילה למדבר בלי כמות מספקת של מים?⁴²

ברש"י מבואר שאברהם שלח אותם עם מספיק מים, ומכיון שנחלה ישמעאל ודרך חולה לשתות הרבה, נותרו בלא מים. והטעם שישמעאל נחלה מבואר ברש"י, מכיון ששרה הכניסה בו עין הרע.

אך בתרגום יונתן מבאר באופ"א:

וְהָיוּ בְּיוֹן דְּמָטוּ לְפִתְחָא דְּמִדְבָּרָא, אֲדִכְרוּ לְמַטְעֵי בְּתַר פְּלִחְנָא נְבָרָאָה, וְלָקָה יִשְׁמַעְאֵל בְּאִשָּׁא צְמִידָתָא וְשָׁתִי בַל מִיָּא, עַד דִּי שְׁלִימוּ בַל מִיָּא מִן קְדוּא, וְאַתְחִדִּיךְ וְאַתְקַלִּישׁ בְּשׂוּרִיהּ. וְסוּבְרָתִיָּה וְאַשְׁתַּלְהִיאת וְקִדְאֵת לְדַחֲלָתָא דְּאִיבָה וְלֹא עָנָא יְתָהּ, וּמִן יַד טְלַקְתָּ יֵת רִיבָא תַּחוּת חַד מִן אֶלְנִיָּא.

[וביון שהגיעו לפתח המדבר, נזכרו לטעות אחד עבודה זרה, וחלה ישמעאל בקדחת⁴³ ושתה כל המים⁴⁴, עד שכלו כל המים מהכלי, וקדח ונחלש בשדו, ונשאתו (הגד) והתעייפה, וקראה ליראת אביה ולא ענה אותה, ומיד השליכה את הילד תחת אחד האילנות].

מדברי ת"י ניתן ללמוד שמלכתחילה היו המים צריכים להספיק⁴⁵, והסיבה שחסרו המים היא בגלל שחטאו בע"ז. בפסוק הקודם נאמר: 'וַתִּלְךָ וַתִּתַּע בְּמִדְבָּר בְּאֶר שְׁבַע', ולפי פשוטו היינו

42. עיין רא"ם שעמד בזה ומה שביאר לפי דרכו.

43. אשתא צמידתא - חולי שמחממת וקודחת את הגוף (רש"י שבת סז).

44. לפי שהחולה צמא ביותר ושותה בכל שעה (לקח טוב).

45. או בדרך נס, בזכות אברהם, כמובא בפרקי דר"א להלן.

שתעתה בדרכה. אולם ת"י מפרש שתעתה **אחר עבודה זרה**, וכמובא בפרקי דר"א (פכ"ט):

ובזכות אברהם לא חסרו המים מן החמת, וכיון שהגיע לפתח
המדבר, **התחילה תועה אחרי ע"ז של בית אביה**, ומיד חסרו המים מן
החמת שנאמר 'ותלך ותתע' וגו'.

וכיון שתעתה אחר ע"ז חלה שישמעאל בנה⁴⁶, וזכות אברהם לא עמדה לה עוד, וממילא כלו
המים כדרך הטבע.

בפסוק הבא מבואר בת"י שהגר הבינה את שורש הבעיה ותיקנה זאת וכדלהלן.

וְתֵלֶךְ וְתָשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד • הגר עזבה את העבודה זרה וחזרה בתשובה

(כא, טז) וְתֵלֶךְ וְתָשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד וגו':

תמוה, מכיוון שהגר הדיחה עצמה לעבודה זרה [כנתבאר בפסוק הקודם], כיצד
זכתה שיתגלה אליה בשנית מלאך ה' משמים?

בת"י מתבאר הדבר:

**וְאֶזְלַת וַיְתִיבַת לָהּ לְסֵטֶר חֵד, וְטָלְקַת יֵת פְּלֶחָנָא נִכְדָּאָה.
[והלכה וישבה לצד אחד, והשליכה את העבודה זרה (חזרה בתשובה)].**

מדברי ת"י עולה שהיא השליכה את הע"ז וחזרה בתשובה, ת"י גם רומז זאת בפסוק הקודם:
"וַיִּקְרָא לְדַחְלֵתָא דְאִיבָא וְלֹא עָנָא יְתָה - וּמִן יַד טָלְקַת יֵת רִיבָא תַּחוֹת חֵד מִן אֶלְנִיָּא" [וקראה
ליראת אביה ולא ענתה אותה, ומיד השליכה את הנער תחת אחד האילנות], ואמנם לפי

46. במדרש (בר"ר נגי) שהביא רש"י הנ"ל, מובא ששרה הכניסה בישמעאל עין הרע ומזה נחלה, ומשמע שחלה
טרם שילוחם מבית אברהם, ועיין מזה ברא"ם הנ"ל.

פשוטו "ותשלך" קאי על 'הילד' - שאותו השליכה, אך ת"י רומז שההשלכה קשורה לזה שהבינה כי גילולי אביה לא יעזרו לה, ובעקבות כן דורש [בפסוקנו] כי היא השליכה את העבודה זרה.

ואפשר שת"י מוסיף לרמוז זאת בכך שתרגם את 'ותשב מנגד' - 'ויתיבת לה לסטר חד', וי"ל הכוונה שלקחה עצמה לצד אחד, לצד יחידו של עולם, ששבה להאמין בה'⁴⁷.

כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנֶּעֶר בְּאֲשֶׁר הוּא שֵׁם • ישמעאל נדון 'באשר הוא שם' רק בגלל זכותו של אברהם

(כא, יז) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת קוֹל הַנֶּעֶר וַיִּקְרָא מִלֶּאךָ אֱלֹהִים אֶל הָגֵר מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מָה לָּךְ הָגֵר אֶל תִּירָאִי כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנֶּעֶר בְּאֲשֶׁר הוּא שֵׁם:

כיצד ניצל ישמעאל, הלא היה עובד ע"ז אף באותה שעה כדאיתא ברש"י (עה"פ כא, ט 'וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הָגֵר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצְחָק')?

בת"י מתבאר הדבר:

וַיִּשְׁמַע קִדְּם יְיָ יֵת קְלִיָּה דְטַלְיָא בְּגִין זְכוּתֵיהּ דְאַבְרָהָם. וַקְרָא מִלֶּאכָא דִּי לְהָגֵר מִן שָׁמַיָא וַאֲמַר לָהּ, מָה לִּךְ הָגֵר, לֹא תִסְתִּיפִין, אֲדוּם שָׁמַיָא קִדְּם יְיָ יֵת קְלִיָּה דְטַלְיָא, וְלֹא דָן יִתִּיהּ לְפּוּם עוֹבְדֵי בְשִׂיָא דְהוּא עֵתִיד לְמַעַבְדָּא, אֱלֹהִין בְּגִין זְכוּתֵיהּ דְאַבְרָהָם חֵס עֲלֵוִי

47. בניגוד לפירוש הפשוט, ש"מנגד" היינו ממול, ת"י מפרש שהכוונה לאותו הצד של ישמעאל. כך הבין הנוב"י (מהדו"ת, חו"מ ס' לז): "ואל תתמה מה שאני מפרש 'נגד' דירתו - בצד דירתו, כי מצינו כיצא בזה בתרגום יונתן בפסוק 'ותשב לה מנגד' - ויתיבת לה לסטרא חד".

בְּאַתֵּר דְּהוּא תַּמָּן.

[ונשמע לפני ה' קולו של הנער בגלל זכותו של אברהם, וקרא מלאך ה' להגר מן השמים ואמר לה, מה לך הגר, אל תתיראי, כי נשמע מלפני ה' קולו של הנער ולא דן אותו לפי המעשים הרעים שהוא עתיד לעשות, אלא בגלל זכותו של אברהם - חס עליו במקום שהוא שם].

ת"י ממשיך להסביר בפסוק זה את שהחל בפסוקים הקודמים - איזו זכות עמדה להגר וישמעאל. עד כה הסביר את זכותה של הגר, ועתה מסביר הזכות שעמדה לישמעאל, ולזה הוסיף על לשון הכתוב: [וישמע אלוקים את קול הנער] "בגין זכותיה דאברהם", כלומר, ישמעאל מצד עצמו לא היה ראוי לנס אלא שזכותו של אברהם עמדה לו.

חז"ל (ר"ה טז:) דרשו מפסוק זה, כי "אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה, שנאמר כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם". ופירש רש"י⁴⁸ שמלאכי השרת טענו לפני הקב"ה, שלא יחוס על ישמעאל מפני שעתידין בניו להמית את בני ישראל בצמא, והשיב להם ה': שבאותה שעה צדיק היה. ומשמע מזה שבאותה עת ישמעאל היה צדיק ממש. אמנם לדעת ת"י יתכן כי לא היה ישמעאל זכאי באותה שעה, אלא שזכותו של אברהם עמדה לו.⁴⁹

ושמעתי (מהגר"נ כהן שליט"א) דאפשר שהנהגה של 'באשר הוא שם' היא הנהגה שנתחדשה בישראל וישמעאל לא היה ראוי לידון באופן זה ורק בזכותו של אברהם נדון לפי מעשיו ולא ע"ש סופו. (ובזה מיושב מה שהקשינו בהערה, עיי"ש)

רבים הקשו⁵⁰ על מדרש זה, מאי שנא מבן סורר ומורה שנידון ע"ש סופו (סנהדרין עא:), למרות שעכשיו אינו חוטא, ואף כאן מדוע לא נידון ישמעאל על שם סופו שעתיד להרשיע ולהרע לבני ישראל. ה'אהבת יהונתן' מיישב על פי דברי ת"י בפסוקנו שהזכות להיות נדון 'באשר הוא שם' היא רק בצירוף הזכות אבות וכמו ישמעאל שלא נדון כך אלא בזכותו של אברהם וכמבואר בת"י. אבל בן סורר ומורה אין לו זכות אבות, שכן הורתו בחטא, שבא מיפת תואר⁵¹, ולכן נידון ע"ש סופו אף על פי שעוד לא חטא.

וראה מה שהרחבנו בזה בגיליון פרשת כי תצא.

48. עפ"י מדרש (בר"ר נגיד).

49. מאידך יש להסתפק ממה שבת"י בפעם השניה שהזכיר את זכותו של אברהם כתב שלא דן אותו כמעשים הרעים שעתיד לעשות מפני זכותו של אברהם, ולא הזכיר את המעשים הרעים שעשה עד כה. וצ"ע.

50. ראה חזקוני ועוד, וכן במפרשי רש"י, רא"ם וגור אריה.

51. לשון תנחומא (ריש פר' כי תצא): "כל מאן דנסיב יפת תואר נפיק מינייהו בן סורר ומורה". וכן מובא בסנהדרין קז:.

וַיְהִי רָבָה קֶשֶׁת • יורה בקשת או מלמד לירות בקשת?

(כא, כ) וַיְהִי אֲלֵקִים אֶת הַנֶּעַר וַיַּגְדֵּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רָבָה קֶשֶׁת.

מה פשר הביטוי 'רובה' קשת?

רש"י פירש - יורה חצים בקשת. אך לפי זה ההגיה קשה, כי היה ראוי לנקוט רָבָה קֶשֶׁת, ואילו 'קֶשֶׁת' משמע בעל הקשת (רא"ם). או מי שיוצר קשתות (רמב"ן).

בת"י מתבאר הדבר:

וְהָיָה מִימָדָא דִּי בְּסַעְדִּיהָ דְּטַלְיָא וּדְבָא וִיתִיב בַּמִּדְבָּרָא, וְהָיָה יְלִיף
רְבִי קֶשֶׁתָא.

[והיה דבר ה' בעזרת הנער, וגדל וישב במדבר, והיה מלמד המורים
בקשת].

ת"י מתרגם שהיה מלמד את המורים בקשת, ונראה שהוא מפרש את "רָבָה" מלשון רב ומלמד, כדרך שפירשו במדרש (בר"ר נג, טו): "רבה על כל המורים בקשת".

פירוש נוסף מובא בבעלי התוס' כאן⁵² שרובה מלשון "רביא", דהיינו נער בלשון ארמי, ומשקל הפסוק הוא: 'ויהי ישמעאל נער קֶשֶׁת, יורה חצים'. וכן כתב הריטב"א (ב"ב צט. ד"ה כרובים): "ויהי רובה קשת, כלומר תינוק תופש בקשת".⁵³

52. חזקוני ודעת זקנים.

53. ושמעתי מאאמו"ר שליט"א שיתכן שכולהו איתנהו ביה, וכל אחד מהפירושים אמור על שלב אחר ב'מהלך' שהיה אצל ישמעאל. שמתחילה היה 'תינוק תופש בקשת' (כפירוש הריטב"א), שכן הוא טבעו שמקטנותו היה אוחז בקשת. ולאחמ"כ כשגדל היה 'נער יורה חצים', (כפירוש בעלי התוס'). וכשגדל עוד יותר היה 'מלמד את המורים בקשת' (כדאיתא בת"י).

וַיִּבֶן שֵׁם אַבְרָהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ • המזבח שנעקד עליו יצחק

הוא המזבח הקדום שהקריבו עליו אדם הראשון ונח

(כב, ט) וַיִּבְנוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לֹו הָאֱלֹקִים וַיִּבֶן שֵׁם אַבְרָהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁם אֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים:

מדוע נכתב וַיִּבֶן שֵׁם אַבְרָהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ בה"א הידיעה, ולא 'ויבן שם מזבח'?

בת"י מתבאר הדבר:

וְאֵתָּו לְאַתְרָא דְאָמַר לֵיהּ יי. וּבְנָא תַּמֵּן אַבְרָהָם ית מִדְּבָחָא דְבְנָא אָדָם וְאִיתְפָּכֵר בְּמִזְבֵּי דְטִיבְעָנָא. וְתַב נַח וּבְנִיָּיָה וְאִתְפָּכֵר בְּדָדָא דְפִלְגֻזְתָּא. וְסִדֵּר עִילֻזֵּי ית קִיסִיא וְכַפֶּת ית יִצְחָק בְּרִיָּה וְשׁוּי יִתִּיָּה עַל מִדְּבָחָא לְעִיל מִן קִיסִין:

[ויבאו אל המקום שאמר לו' ה', ובנה שם אברהם את המזבח שיבנה אדם ונתקלקל במי המבול. ושב נח ובנאו ונתקלקל בדור ההפלגה וסדר עליו את העצים וקשר את יצחק בנו ושם אותו על המזבח מעל העצים]

בת"י מבואר שהמזבח עליו עקד אברהם את יצחק לא היה מזבח חדש אשר בנה אברהם, אלא היה 'המזבח הידוע' אשר נבנה בהר המוריה, על ידי אדם הראשון לאחר שגורש מגן עדן ושם הקריב אדה"ר את קרבנותיו. ולאחמ"כ נחרב במי המבול, ובנאו נח לאחר שיצא מן התיבה, והקריב עליו את קרבנותיו, ונחרב אף הוא בדור ההפלגה (למרות שהאירוע של המגדל היה בבבל). וכעת הקימו אברהם שוב ועקד עליו את יצחק.

בזה מיושב גם מדוע נכתב בפסוק לשון 'ויבן' ולא לשון 'ויעש' היות ואברהם הקים מחדש מזבח ישן.

**וַיִּקַּח אֶת הַמֵּאֲכָלֶת לְשַׁחֵט אֶת בְּנוֹ • בַּקֶּשֶׁת יִצְחָק 'קשור
אותי יפה' כדי שלא יתחלל כבודו של אבא**

(כב, י) וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יְדוֹ וַיִּקַּח אֶת הַמֵּאֲכָלֶת לְשַׁחֵט אֶת בְּנוֹ:

ת"י על פסוק זה מביא תאור על שאירע בעת שבא אברהם לקחת את המאכלת:

וְאוֹשִׁיט אַבְרָהָם יָת יְדִיהָ וְנָסִיב יָת סְבִינָא לְמִיכָס יָת בְּרִיהָ. עֵינֵי וְאִמְד
יִצְחָק לְאֲבֹי כְּפֹת יָתֵי יְאוֹת דְּלֹא אֲפָרְכִּים מִן צַעֲדָא דְנַפְשֵׁי וְנִדְחֵי
לְגֻזְבָּא דְּחֶבְלָא וַיִּשְׁתַּבַּח פְּסוּלָא בְּקִדְבָנָךְ. עֵינֵי דְאַבְרָהָם מְסַתְּכָלָן
בְּעֵינֵי דְיִצְחָק וְעֵינֵי דְיִצְחָק מְסַתְּכָלָן לְמִלְאכֵי מְדוּמָא, יִצְחָק הָוָה
חָמִי יְתָהוּם וְאַבְרָהָם לֹא חָמִי יְתָהוּם. עֵינֵי מְלָאכֵי מְדוּמָא אֵיתוֹן
חָמוֹן בְּרִין יַחֲדָאִין דְּאֵית בְּעֵלְמָא, חַד נָכֵס וְחַד מִתְנַבֵּס, דְּנָכֵס לֹא
מַעֲפִיב וְדְמִתְנַבֵּס פְּשִׁיט צוֹדְהָ:

[והושיט אברהם את ידו, ולקח את המאכלת לשחוט את בנו, ענה ואמר
יצחק לאביו, קשור אותי יפה, שלא אפרכם מצעד נפשי ואדחה לבור
חבלה, ויימצא פסול בקרבך. עיניו של אברהם מסתכלות בעיניו של
יצחק, ועיניו של יצחק מסתכלות למלאכי מדום, יצחק היה רואה אותם
ואברהם לא היה רואה אותם, ענו מלאכי מדום בואו ודאו כאלו יחידים
שיש בעולם, אחד שוחט ואחד נשחט, השוחט לא מעכב והנשחט פושט
צוזאדו]

מבואר בת"י שלמרות שיצחק כבר היה עקוד - קשור וכנאמר (בפסוק ט): 'ויעקוד את יצחק
בנו' ביקש יצחק מאביו שיקשרהו יפה כדי שלא יפרכם מצער השחיטה ואברהם יתבלבל
מזה (תוספת של התרגום ירושלמי) ויפגום בשחיטה ואז יפול יצחק לשאול כי ימצא פסול בקרבנו
של אברהם.

וכך הוא הלשון בפרקי דר"א (פל"א): "אמר יצחק לאברהם אביו אבי קשרני... ונמצאתי מחלל

כיבוד אב". וביאר הרד"ל שם שאף זה כוונת התרגום כאן שיצחק פחד שאם יפסל הקרבן יפול לשאול מחמת חילול כבודו של אברהם שמחמתו נמצא פסול בקרבנו.

ראה מה שהרחבנו בנושא זה בגיליון פרשת שמיני, בגודל זכותו של יצחק המכונה 'הישר', ובטעם שדווקא זכותו עומדת לכפר על חטא העגל וחטא מכירת יוסף.

וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו • עִסּוּקוֹ שֶׁל יִצְחָק תִּיכֵף אַחֵר העקידה

(כב, יט) וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו וַיִּקְמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל בְּאֵר שֶׁבַע
וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בְּבֵאֵר שֶׁבַע.

יש לדקדק במה שכתוב 'וישב אברהם אל נערי', ויצחק היכן היה?

בת"י מתבאר הדבר:

וַיִּדְבְּרוּ מִלֵּאכֵי מְדוּמָא יֵת יִצְחָק, וְאַזְבִּלְוֵהוּ לְבֵי מְדַרְשָׁא דְשֵׁם רַבָּא
וְהָיָה תַּמָּן תֵּלַת שָׁנִין. וּבְהָהוּא יוֹמָא תָב אַבְרָהָם לָזֶת עוֹלְמוֹי, וְקָמוּ
וְאַזְלוּ כַּחֲדָא לְבֵירָא דְשֶׁבַע, וַיִּתֵּיב אַבְרָהָם בְּבֵירָא דְשֶׁבַע.

[ולקחו מלאכי מדום את יצחק, והובילוהו לבית מדרשו של שם הגדול
והיה שם שלש שנים. ובאותו היום שב אברהם אל נערי, וקמו והלכו
כאחד לבאר שבע, וישב אברהם בבאר שבע].

בת"י מבואר שמיד אחר העקדה הלך יצחק ללמוד שלש שנים בבית מדרשו של שם. וכיו"ב מובא במדרש (בר"ר נו, יא):

"ויצחק היכן הוא, רבי ברכיה בשם רבנן דתמן, שלחו אצל שם ללמוד
ממנו תורה".

וידוע מ"ש במדרש שאברהם לא גילה לשרה שהולך לעקידה, אלא ביקש את רשותה ליטול את יצחק ללמדו תורה⁵⁴, ועתה נתקיימו הדברים. ועל כל פנים, עתה שב אברהם לבדו⁵⁵.

וַיֵּגֵד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יִלְדָּה מִלְכָּה גַם הוּא • הקשר בין העקידה ללידת בני נחור

(כב,כ) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּגֵד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יִלְדָּה מִלְכָּה גַם הוּא בָּנִים לְנַחֲוֹר אַחִיךָ.

ממה שנאמר בראש הפסוק 'ויהי אחרי הדברים האלה' - משמע שהדבר הבא קשור ל"דברים האלה", כלומר לפרשת העקדה, וצריך להבין מה השייכות? עוד צ"ב לשון הכתוב: 'הנה ילדה מלכה גם היא' למה הוסיף לומר "גם היא" ולא כתב סתם, הנה ילדה מלכה לנחור?

בת"י מתבאר הדבר:

וַתֵּנִיָּא לְאַבְרָהָם לְמִימַר, הֵא יִלְדֵּת מִלְכָּה, אוֹף הִיא אֶתְדִּוּחַת
בְּזִכּוֹת דְּאַחֲתָהּ, לְמִילַד בְּנִין לְנַחֲוֹר אַחֲוֹךְ.

[ויוגד לאברהם לאמר, הנה ילדה מלכה, אף היא נפקדה בזכות אחותה
(שרה), לילד בנים לנחור אחיך].

מדברי ת"י מתבאר ש'גם היא' מתקשר לשרה, כלומר שמלכה, אחות שרה, ילדה בעקבותיה⁵⁶.

54. לשון אוה"ח הקדוש (לעיל פס' ב): "וכן אמרו ז"ל כי כל אותו הלילה היה אברהם מפייס לשרה להסכים עמו שיולכנו ללמדו תורה עד אור הבוקר".

55. אך האב"ע ורד"ק כתבו שבודאי יצחק שב עמו, והכתוב זכר רק את אברהם שהוא עיקר.

56. ע"ד שאמרו חז"ל (בר"ד נגח) שכשנפקדה שרה, הרבה עקרות נפקדו עמה.

יש להסתפק האם כוונתו לומר שנפקדה בזכות שרה - ע"ד שאמרו חז"ל (בר"ר נגח) שכשנפקדה שרה, הרבה עקרות נפקדו עמה. וא"כ אין זה שייך לעקידה. או שנפקדה בזכות שרה שילדה את יצחק שנעקד על גבי המזבח וכמבואר בילקוט שמעוני (במדבר רמז תשסו):

מלכה ושרה היו אחיות, שנאמר (לעיל יא, כט): 'ויקח אברם ונחור להם נשים', ושתיהן היו עקרות, וכיון שנעקד יצחק על גבי המזבח, אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם 'והתברכו בזרעך כל גוי הארץ', היה אברהם מהרהר ואומר, אחרים מתברכין בזכותי ומלכה קרובתי אחות אשתי לא היתה צריכה להפקד? מיד ילדה מלכה גם היא.

בילקו"ש מתבאר כי מלכה נפקדה אחר העקדה ובגללה, ולזה נאמר: 'אחר הדברים האלה' נפקדה מלכה 'גם היא', בזכות מעשה העקדה⁵⁷.

וְאֵת קִמּוּאֵל אָבִי אָרָם • קִמּוּאֵל הַשּׁוֹרֵשׁ שֶׁל כָּל הָרִמָּאִין

(כב, כא) אֵת עוֹיֵן בְּכֹרֵדוֹ וְאֵת בּוֹז אָחִיו וְאֵת קִמּוּאֵל אָבִי אָרָם.

מי הוא קמואל?

במדרש נאמר שקמואל הוא לבן (בר"ר נז, ד): "ר' יהושע בן לוי אמר, הוא לבן הוא קמואל, ולמה נקרא שמו קמואל, שקם כנגד אומתו של אל". וצ"ב הלא לבן היה בן בתואל אחי רבקה ולא היה בנו של נחור, אלא נכדו. וכאן הלא הפסוק מדבר על בני נחור אשר נולדו לו ממלכה?

גם בת"י ישנה משמעות כמדרש:

יֵת עוֹיֵן בְּכֹרִיָּה וְיֵת בּוֹז אָחִיו, וְיֵת קִמּוּאֵל רַב קְסוּמִיָּא דְּאַרְמָא.
[את עוין בכורדו ואת בוז אחיו, ואת קמואל גדול הקוסמים של ארם].

57. אבל ראה במדרש שכל טוב כאן, שכתב כי מלכה נפקדה יחד עם שרה.

מדברי ת"י נראה שקמואל הוא **בלעם**, שבלעם הוא היה ראש הקוסמים ומקומו הוא ארם וכשיטת ת"י בכמה מקומות שבלעם הוא לבן ומקומו הוא 'פדן ארם' - וכדוגמת מה שכתב בפרשת בלק (במדבר כב, ה) "וישלח שלוחים אל לבן הארמי הוא בלעם, שרצה לבלוע את עם בית ישראל. 'בן בעור' - שנשתטה מרוב חכמתו ולא רחם על ישראל זרע בני בנותיו. ומקום מושבו בפדן היא פתור - על שמו פותר חלומות".

וכן מובא בשכל טוב:

"ואת קמואל, שקם על אומתו של אל, וזה בלעם".

וצ"ב כנ"ל הכיצד יתכן שקמואל הוא לבן הלא לבן היה בן בתואל אחי רבקה ולא היה בנו של נחור אלא נכדו. וצ"ל לדעת ת"י שקמואל האמור כאן אינו בלעם ואינו לבן, אלא כמו שכתב חומש 'הכתב והקבלה', שקמואל הוא השרש פורה ראש ולענה ממנו צמחו לבן ובלעם, (ולת"י לבן שהוא בלעם) וזהו "אבי ארם", (כלשון המדרש הנ"ל) - 'אבי הרמאין'. וראה במהרי"ל דיסקין (מכתב יד) שקמואל היה רשע והוא גידל ולימד את ארם רמאות.

